

ВІДГУК
офіційного опонента,
докторки юридичних наук, доцентки
Берч Вероніки Вікторівни на дисертацію
Іванюка Руслана Васильовича на тему:
«Захист прав людини в умовах збройного конфлікту»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»
від 28.10.2025 р.

Ступінь актуальності обраної теми. Тема дисертаційного дослідження «Захист прав людини в умовах збройного конфлікту» є надзвичайно актуальною, позаяк Україна вже понад десятиліття перебуває у стані збройної агресії з боку російської федерації. Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року поставило під загрозу територіальну цілісність, суверенітет і незалежність держави, а також призвело до безпрецедентної гуманітарної кризи, яка торкнулася фундаментальних прав людини, зокрема, права на життя, безпеку, свободу, власність, доступ до правосуддя тощо.

Слід константувати, що проблематика захисту прав людини в умовах війни набула нового виміру не тільки для України, але і для всієї міжнародної спільноти, оскільки агресія рф є грубим порушенням норм міжнародного права, зокрема принципу заборони застосування сили, закріпленого у Статуті ООН. У цій площині дослідження набуває теоретико-правового та практичного значення, адже від ефективності національних і міжнародних механізмів захисту прав людини залежить можливість притягнення агресора до відповідальності та відновлення справедливості.

Наукова актуальність теми зумовлена потребою комплексного переосмислення правових засад гарантування прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту, пошуку оптимальних моделей адаптації національного законодавства до викликів воєнного часу. Важливим є і те, що попередні дослідження цієї проблематики здебільшого здійснювалися в контексті локальних конфліктів або абстрактних теоретичних конструкцій, тоді як

нинішня ситуація вимагає аналізу конкретного досвіду України, який може слугувати прецедентом для міжнародного права.

Саме тому, обрана тема дисертаційного дослідження Р.В. Іванюка є актуальною, своєчасною та відповідає вимогам сучасності, а результати наукових пошуків автора мають науковий, практичний характер.

Оцінка наукового рівня дисертації. Високий науковий рівень дисертації Р.В. Іванюка зумовлений використанням значного обсягу наукових джерел, зокрема наукових праць представників різних напрямів юридичної науки, ґрунтовною емпіричною базою репрезентованого дисертаційного дослідження, підтверджується якістю сформованих висновків, пропозицій, узагальнень.

Отримані дисертантом наукові результати, викладені у тексті дисертації та відповідних публікаціях, ґрунтуються на широкій емпіричній базі, що охоплює статистичні та аналітичні матеріали, судову практику, а також нормативно-правові джерела.

Науковій обґрунтованості положень дисертації сприяв сучасний методологічний інструментарій. Запорукою наукового рівня дисертації стало використання філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідницької діяльності. Усі вони потрібні для проведення повноцінного, всебічного та комплексного дослідження, що сприяють досягненню мети та розв'язанню конкретних завдань, слугують підґрунтям для об'єктивного аналізу наукового опрацювання теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Новизна отриманих результатів проявляється у тому, що представлена наукова праця є першим в українській правовій науці комплексним дослідженням ключових проблем захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, ролі національної правозахисної системи та міжнародного правосуддя у захисті порушених прав людини, пов'язаних зі збройним конфліктом. Зокрема, розглянуто застосовність національними

судами норм ЄКПЛ та практики ЄСПЛ для захисту прав осіб в умовах збройних конфліктів, вивчено можливі моделі застосування правосуддя перехідного періоду для України в умовах збройного конфлікту. Інновацією дисертаційної роботи є спроба аналізу зобов'язань держави стосовно захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, а також чинників та умов обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту.

Отриманню наукових результатів, що відзначаються належним рівнем новизни, сприяло ґрунтовне опрацювання дисертантом значного масиву джерел, серед яких – праці вітчизняних і зарубіжних науковців, дотичних до проблемного поля дослідження, нормативно-правові акти, що визначають специфіку захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, відповідна емпірична база, а також широкий спектр статистичних і аналітичних матеріалів та судової практики.

Наукову новизну дисертаційного дослідження становлять теоретичні положення, що відображають результати комплексного аналізу наукової літератури у сфері захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. Особливої цінності набуває висновок автора про те, що у процесі формування національної моделі перехідного правосуддя Україна повинна реалізувати два стратегічні завдання: 1) створити ефективні механізми відшкодування шкоди всім жертвам збройного конфлікту; 2) розбудувати систему органів кримінальної юстиції, здатну водночас забезпечувати врегулювання соціальних суперечностей та гарантувати дотримання принципу верховенства права.

Водночас критеріям наукової новизни повною мірою відповідають положення дисертації, що стосуються результатів дослідження, у межах якого сформульовано бачення, згідно якого за умов збройного конфлікту саме національна судова система відіграє суттєву роль у подоланні безпрецедентних викликів, пов'язаних із захистом прав людини, чому значною мірою сприяє імплементація практики ЄСПЛ національними судами України, що дає можливість застосувати європейські стандарти з прав осіб,

постраждалих від збройного конфлікту.

Новизною вирізняється також підхід дисертанта, відповідно до якого за умов збройного конфлікту надмірні або непропорційні обмеження прав людини та зловживання дискреційними повноваженнями держави створюють значні загрози для верховенства права та прав людини, а коли держави перевищують свої повноваження, часто під виглядом безпеки або громадського порядку, фундаментальні права людини можуть бути неправомірно порушені, тому забезпечення того, що будь-які обмеження прав людини необхідні, пропорційні, підлягають суворому нагляду.

Наукова новизна притаманна і науковим публікаціям дисертанта, які відображають високий рівень теоретичної підготовки та достовірність отриманих результатів дисертаційного дослідження, а також містять науково обґрунтовані перспективи удосконалення механізмів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукова обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій, представлених у дисертаційному дослідженні, підтверджується використанням широкого кола джерел, зокрема фундаментальних наукових праць, значного масиву міжнародних та національних нормативно-правових актів, а також практики національних і міжнародних судових органів (392 найменування).

Слід відзначити чітке та коректне визначення об'єкта та предмета дослідження, його мети та завдань, що забезпечило комплексність і внутрішню логічну узгодженість дисертаційного дослідження, а також надало змогу чітко сформулювати власні, нові для юридичної науки ідеї та науково обґрунтовані пропозиції.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Поставлені перед дисертантом наукові завдання виконані в повному обсязі, мета

дисертаційного дослідження повністю досягнута.

Зокрема, у дисертаційному дослідженні Р.В. Іванюка важливе наукове завдання – комплексний теоретичний та практичний аналіз правових аспектів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту.

У межах поставленого наукового завдання дисертантом виконано ґрунтовну науково-дослідну роботу, спрямовану на комплексне осмислення проблематики захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. Зокрема, у дисертації: досліджено природу та сутність інституту захисту прав людини в умовах збройного конфлікту; розкрито зміст поняття «захист прав людини в умовах збройного конфлікту» та охарактеризовано його структурні елементи; сформульовано поняття та проаналізовано механізм захисту прав людини в умовах збройного конфлікту; визначено співвідношення й взаємозв'язок теорії прав людини, міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права у контексті захисту прав людини під час збройних конфліктів; з'ясовано особливості правового забезпечення захисту прав людини в умовах збройного конфлікту; висвітлено інституційні механізми, за допомогою яких реалізується захист прав людини під час воєнних дій; охарактеризовано міжнародне правосуддя як дієвий інструмент забезпечення прав людини в умовах збройного конфлікту; обґрунтовано роль національного судочинства у відновленні та захисті порушених прав людини, спричинених воєнними діями; розкрито концепцію перехідного правосуддя та обґрунтовано можливості її застосування в умовах збройного конфлікту; визначено зобов'язання держави щодо гарантування прав людини під час воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій; проаналізовано правові підстави і межі обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту; досліджено критерії надмірності та непропорційності обмежень прав людини у процесі реалізації заходів безпеки.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Теоретична та практична значущість результатів дисертаційного дослідження зумовлює можливість їх подальшого застосування у сфері

правотворчості, науково-дослідній діяльності, правозастосуванні, а також в освітньому процесі.

Безперечно, результати наукового пошуку Р.В. Іванюка можуть бути використані:

– у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого поглибленого теоретичного вивчення міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройного конфлікту;

– у правотворчості – для розробки й удосконалення положень нормативноправових актів у сфері захисту прав людини в умовах збройного конфлікту;

– у правозастосуванні – для вдосконалення положень щодо захисту прав людини в умовах збройного конфлікту відповідно до міжнародноправових стандартів, зокрема, стосовно ролі практики ЄСПЛ у подоланні національними судами безпрецедентних викликів, пов'язаних із захистом прав людини, зумовлених збройними конфліктами та військовими агресіями, а також для використання судової практики ЄСПЛ національними судовими установами України;

– в освітньому процесі – для розробки навчально-методичних 30 комплексів, навчальних посібників, підручників та викладанні дисциплін «Загальна теорія права», «Система захисту прав людини», «Права людини та їх захист», «Європейська система захисту прав людини», «Захист права на життя в умовах збройного конфлікту», «Захист прав біженців та вимушених переселенців в умовах збройного конфлікту», «Свобода вираження поглядів в умовах збройного конфлікту»;

– в інформаційно-аналітичній сфері – для розширення знань про захисту прав людини в умовах збройного конфлікту.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Структура дисертаційної роботи є оптимальною, дає змогу цілісно оцінити результати дослідження. Вона складається з анотації, вступу, трьох розділів, що поділяються на одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних

джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 243 сторінки, з яких обсяг основного тексту становить 192 сторінки. Список використаних джерел має 392 найменування, розміщений на 47 сторінках.

Структура дисертації та зміст її підрозділів слугували розкриттю мети наукового пошуку та виконанню поставлених автором завдань дослідження, дозволили ґрунтовно дослідити предмет дисертаційної роботи. Дисертація є завершеною науковою працею, в якій у логічній послідовності розкрита мета і завдання дослідження.

Анотація відображає зміст дисертаційного дослідження в узагальненому вигляді та містить системний виклад основних положень наукової новизни та результатів наукового пошуку дисертанта. Її зміст забезпечує цілісне уявлення про структуру, висновки та ключові результати дисертаційної роботи.

Вступ дисертаційної роботи містить загальну характеристику дослідження. У ньому дисертант обґрунтовує актуальність обраної теми, розкриває зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, формулює мету та завдання дослідження, визначає його об'єкт і предмет, окреслює використані методи дослідження та емпіричну базу. У вступі також висвітлено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача, структуру та обсяг дисертації, наведено відомості про наукові публікації за темою дослідження та перелік основних положень, винесених на захист.

У першому розділі *«Природа та поняття захисту прав людини в умовах збройного конфлікту»* дисертантом подано загальнотеоретичну характеристику феномена захисту прав людини за умов воєнних дій. Зазначено, що в умовах збройного протистояння відбуваються масові та системні порушення прав людини, які за певних обставин можуть кваліфікуватися як військові злочини, злочини проти людяності або навіть геноцид. Дисертант переконливо доводить, що розпочате 24 лютого 2022 року повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну спричинило

глибоку кризу у сфері захисту прав людини. Масові воєнні злочини, руйнування інфраструктури, порушення доступу до охорони здоров'я, освіти та соціальних послуг призвели до катастрофічного звуження можливостей реалізації та захисту основоположних прав людини. Автор слушно наголошує на складності ситуації, коли держава об'єктивно не може забезпечити належний рівень правового захисту громадян на тимчасово окупованих територіях, що зумовлює необхідність пошуку нових моделей правозахисної діяльності.

Зроблено висновок, що збройний конфлікт негативно впливає на державотворчі процеси та зумовлює системні порушення ключових прав людини, зокрема, права на життя, свободу та особисту недоторканність, права на гідне поводження, свободу пересування, справедливе судочинство, право власності, громадянства, соціального захисту та свободу переконань.

Автор переконливо обґрунтовує, що дослідження проблематики захисту прав людини в умовах збройного конфлікту повинно здійснюватися у площині взаємодії загальної теорії прав людини, міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Ці три системи норм, попри різне історичне та доктринальне походження, мають спільну мету – забезпечення захисту людини, а їх взаємодоповнюваність створює основу для формування цілісного правозахисного механізму в умовах збройного конфлікту.

Обґрунтовано, що між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини не існує конфлікту в аспекті правових засобів захисту людини. Навпаки, їх паралельне застосування може забезпечити більш надійну правову охорону, хоча і потребує переосмислення принципів тлумачення та практичного узгодження норм обох галузей у правозахисному контексті.

У другому розділі «Реалізація захисту прав людини в умовах збройного конфлікту» досліджено механізми практичної реалізації захисту прав людини у період воєнних дій. Автор наголошує, що побудова сталого миру неможлива

без ефективної взаємодії національного та міжнародного правосуддя. Визначено, що національна судова система України нині фактично проходить випробування здатності діяти в умовах війни, реагувати на безпрецедентні виклики з дотриманням стандартів Ради Європи та вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Дисертант підкреслює, що одним із напрямів удосконалення механізму захисту прав людини є правовий моніторинг чинних нормативно-правових актів та реформування національних інституцій, уповноважених у сфері правозахисту. Автор слушно зазначає, що хоча ЄКПЛ спочатку була орієнтована на мирний час, практика Європейського суду з прав людини демонструє зростаючу тенденцію її застосування у справах, пов'язаних із порушеннями прав людини під час збройних конфліктів, що відповідає сучасній субсидіарній концепції співвідношення міжнародного гуманітарного та міжнародного права прав людини.

Розкрито особливості захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях України, які зумовлені поєднанням положень національного законодавства, норм міжнародного гуманітарного права та концепції «ефективного контролю» у практиці ЄСПЛ. Автор обґрунтовує, що навіть за умови втрати державою контролю над частиною території вона зберігає зобов'язання щодо забезпечення прав своїх громадян усіма доступними правовими засобами.

У *третьому розділі «Обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту як підстава для захисту»* розглянуто питання допустимості, меж і правових наслідків обмеження прав людини в період воєнних дій. Автор доходить висновку, що такі обмеження є складним, але необхідним інструментом підтримання громадського порядку, безпеки та стабільності держави. Правильне дотримання належної кореляції між потребами національної безпеки та гарантіями основоположних прав людини забезпечує збереження людської гідності, запобігання невинуватим стражданням і захист цивільного населення.

Показано, що санкційні механізми, застосовувані в умовах збройного конфлікту, мають подвійний ефект, позаяк виступають інструментом впливу на держави-агресори та водночас можуть обмежувати окремі права людини. Тому особливого значення набуває принцип пропорційності, що вимагає ретельного контролю за правомірністю будь-яких обмежень у сфері прав людини.

Дисертацію завершують ґрунтовні висновки, що спрямовані на вирішення визначених дисертантом завдань та мети наукового пошуку.

Повнота викладення у публікаціях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження повною мірою висвітлені у достатній кількості публікацій. Представлені положення та висновки є результатом особистої наукової праці здобувача, а також ґрунтуються на аналізі емпіричних даних, наукової літератури та концептуальних підходів, сформованих у вітчизняній та зарубіжній науці. Отримані результати мають значний практичний потенціал з огляду на сучасні виклики, що стоять перед Україною. Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладені в 12 наукових працях, з яких 1 стаття у фаховому іноземному виданні, що включене до рейтингових наукометричних баз Scopus та Web of Science Core Collection (Q2), 5 статей – у наукових фахових виданнях України (зокрема, 1 англійською мовою), а також у 5 тезах доповідей на міжнародних наукових конференціях за темою дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація відповідає принципам академічної доброчесності та підготовлена здобувачем самостійно. У роботі та наукових публікаціях здобувача не виявлено привласнення чужих ідей, результатів чи текстів без належного оформлення цитувань, а також інших випадків порушення академічної доброчесності. При використанні наукових і інших джерел дисертант надає коректні посилання. Дисертація є оригінальною, самостійною та завершеною науковою працею.

Разом з тим, проведений аналіз дисертації дає підстави **висловити окремі зауваження та надати певні рекомендації:**

1. На с. 40-41 дисертаційного дослідження автор пропонує власне тлумачення поняття «захист прав людини в умовах збройного конфлікту» та визначає його таким чином: « ... це комплексна, багатоаспектна система правових, гуманітарних та інформаційно-технологічних механізмів, спрямованих на забезпечення мінімально гарантованого рівня гідності та безпеки людини, норм міжнародного права та гуманітарного порядку, який передбачає включення адаптивних практик фіксації порушень, ефективних моделей правової допомоги, а також механізмів правової відповідальності». Подане формулювання вирізняється широтою охоплення та відображає міждисциплінарний характер дослідження. Водночас визначення могло б бути поглиблене через акцент на суб'єктно-об'єктних характеристиках та нормативному підґрунті самого процесу захисту. Доцільним було б, зокрема, уточнити, що захист прав людини в умовах збройного конфлікту не обмежується системою засобів та механізмів, і охоплює також діяльність уповноважених суб'єктів (держави, міжнародних організацій, інститутів громадянського суспільства тощо), спрямовану на попередження, припинення та відновлення порушених прав людини із дотриманням вимог міжнародного гуманітарного та міжнародного права прав людини. На наш погляд, вказане концептуальне уточнення надало б визначенню операційного виміру, дозволило б чіткіше окреслити межі поняття і посилило б його прикладну цінність для подальших теоретичних та практичних досліджень.

2. У розділі 3 роботи санкції описані як «складова архітектури правосуддя» та водночас як фактор «обмеження або порушення прав людини» (с. 163). Запропоноване позиціонування позначає проблему, однак, не пропонує критеріїв оцінки (ціль, необхідність, адресність, гуманітарні винятки, процесуальні гарантії), не розрізняє комплексні секторальні санкції та персональні заходи, не окреслює механізми мінімізації шкоди для цивільних. Зазначене дозволило би уникнути узагальненого трактування

санкцій як чинника «обмеження прав», а натомість показати їхню складну правову природу.

3. У п.13 висновків (с. 190) автор визначає два ключові завдання перехідного правосуддя, серед яких виокремлює механізми компенсації жертвам війни та формування ефективної системи кримінальної юстиції. Вказані аспекти безперечно важливі, однак було б доцільно представити феномен перехідного правосуддя відповідно до усталених міжнародних стандартів із урахуванням чотирьох його складових – істини, правосуддя, репарацій та гарантій неповторення. Робота значно виграла б, якщо б дисертант репрезентував розширення запропонованої моделі перехідного правосуддя шляхом доповнення її структурними елементами, що відповідають усталеним міжнародним підходам. Зокрема, доцільно було б передбачити підсистеми встановлення істини та історичної пам'яті, люстраційні та інституційні реформи, гарантії неповторення, колективні форми репарацій, а також чітко визначені механізми участі постраждалих осіб у процесах відновлення справедливості. Зазначене безперечно посилило би концептуальну завершеність авторської моделі та підкреслило її узгодженість із нормами міжнародного права та практикою держав, що вже пройшли подібні трансформаційні процеси.

В той же час, сформульовані зауваження носять виключно рекомендаційний характер та жодним чином не впливають на загальний рівень наукової зрілості та аргументованості представленого дослідження. Навпаки, їх наявність підкреслює широту поставлених завдань і практичну значущість здобутих результатів.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертація Іванюка Руслана Васильовича на тему «Захист прав людини в умовах збройного конфлікту», яка відзначається високим рівнем актуальності та суттєвою практичною значущістю, а також рівень наукової кваліфікації здобувача відповідають вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу

вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а також Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 р. (із змінами та доповненнями), а дисертант – Іванюк Руслан Васильович на підставі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент –
професорка кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету,
докторка юридичних наук, доцентка**

Вероніка БЕРЧ

**Підпис д.ю.н., доц. В.В. Берч засвідчую:
Вчений секретар
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
к.т.н., доц.**

Олена МЕЛЬНИК